

**Notities met betrekking tot
 de verwerking van het archief C.D. (Cees) Saal**

Tonnis Musschenga
 maart 2021

Het archief bestond uit drie boekendozen (formaat 40x32x27 cm). Dit is na verwerking en ont-sluiting geordend te vinden in zes archiefdozen (formaat 4-x26x12 cm).

Alle rapporten waren geniet en over de achterzijde van de nietjes was cellotape geplakt. Deze nietjes waren flink gaan roesten en de cellotape had meestal al losgelaten. Ik heb alle nietjes verwijderd alsmede alle omslagen die allemaal identiek waren op de korte handgeschreven titel van de inhoud na. Die inhoud staat nu in deze lijst. Enkele omslagen heb ik bewaard en in de bijbehorende map gedaan. Ook heb ik van alle dubbele exemplaren alleen de duidelijkste behouden. De rapporten met een typemachine met doorslagpapier getypt. Al doende ont-dekte ik een lijst waarin de meeste, maar lang niet alle rapporten waren vermeld. Deze lijst was geordend per doos en in totaal waren er acht dozen, genummerd 'Doos I-VIII'.

Dankzij deze in het archief gevonden lijst was het mogelijk aan te geven wat er ontbrak, want niet alle rapporten waren meer aanwezig. Ik heb deze rapporten wel opgevoerd in deze nieuwe lijst (doos IX-XI) met de titel en de naam van opsteller en de notitie 'NAW' oftewel 'Niet Aanwezig'.

Bij de huidige ontsluiting heb ik de volgorde en indeling aangehouden van de oorspronkelijke in het archief aangetroffen lijst. De rest van het archief vindt u in doos XII-XV (zie pagina 6 voor de kort omschreven inhoud).

Hieronder vindt u de nieuwe lijst die ik maakte naar het voorbeeld van de oorspronkelijke. Wel heb ik enkele zaken toegevoegd, zoals het aantal bladen waaruit elk rapport bestaat, de voornaam soms aangevuld (alleen het eerste initiaal) en ook de datum van het gesprek genoteerd. Met de hand schreef ik met potlood op de bladen het nummer van de oorspronkelijke doos, daarna het nummer van het rapport en het bladnummer.

Bijvoorbeeld: doos III, rapport 9, dan het aantal bladen 1-14, de naam van de geïnterviewde, de datum of data bij meerdere gesprekken, het beroep en de plaatsnaam waar de geïnterviewde woonde.

Romeinse cijfers heb ik voor het gemak in de inventaris omgezet in arabische, dus niet III.9 maar 3.9

3.9	1-14	H.M. de Jong	02+07-06-'49	landbouwer	Deil
-----	------	--------------	--------------	------------	------

Na Doos VIII volgt een door mij gemaakte doorlopende nummering (IX–XV) van het resterende deel van het archief, te weten de rapporten e.d. die niet in de oorspronkelijke lijst voorkwamen en het resterende deel van het archiefmateriaal, zoals krantenknipsels en fiches met notities. In hangmappen zat retourontvangen (handgeschreven en/of getypt) materiaal van verzoeken om een plattelandskarakteristiek te schrijven. Gericht aan bestuurders van allerlei gemeenten in Nederland. Deze opgestelde en weer teruggezonden karakteristieken waren met een blauw potlood voorzien van een romeins nummer I-XII. Verder nog enkele overdrukken en dunne publicaties van Saal en anderen. Ook het typoscript van zijn proefschrift bevindt zich in dit archief (doos XV).

Kleine toelichting over hetgeen in dit archief van de Groninger socioloog professor Saal te vinden is.

Wie en wat

Aan verschillende groepen mensen wordt gevraagd te vertellen hoe hun dagelijks leven eruitziet. Ook naar hun omgang met de burens en de omgeving. Verder wordt er geïnformeerd naar gewoonten en gebruiken in hun directe leefomgeving, bijvoorbeeld die bij feestdagen, huwelijk en dood. De achtergronden van het gezin komen aan de orde, de grootte het bedrijf, welke

dieren worden gehouden of vruchten worden verbouwd, hoe ze het bedrijf in eigendom kregen, welke opleiding men genoot. Ook van de vrouw en de kinderen wordt het doopceel gelicht. Privacy kende men in die tijd rond 1950 nog niet, naam en geboortedatum van ieder lid van het gezin staat vermeld. De nadruk ligt op een specifieke groep in een specifieke omgeving, namelijk op **boeren** en **arbeiders** op het **platteland** van Nederland. Uiteindelijk is dit materiaal (deels) gebruikt voor Saals proefschrift: Saal, C. D. (1958), *Het boerengezin in Nederland. Sociologische grondslagen*. Koninklijke Van Gorcum. Wie worden nog meer geïnterviewd? Veel notabelen stellen een plattelandskarakteristiek van hun streek op schrift. Dat zijn dan vooral burgemeesters, gemeentesecretarissen, hoofden der school, artsen en predikanten en soms een rustend agrariër die veel van de streek afweet. Ook door middel van gesprekken met deze notabelen wordt geprobeerd een goed beeld te krijgen van het leven van boer en arbeider en van het dorp op het platteland vlak na de Tweede Wereldoorlog.

Hoe worden de mensen uitgekozen? Precies weet ik het niet, maar uit een enkel verslag maak ik het volgende op. De burgemeester wordt benaderd en gevraagd namen van te bezoeken gezinnen op te geven en hen zelf ook te benaderen met de vraag of men wil meewerken aan dit onderzoek. 'Dan gaan vaak vele deuren open', laat een enquêteur zich ergens ontvallen. Toch is er geregeld sprake van enige achterdocht bij de geïnterviewde, maar die verdwijnt meestal weer en de enquêteur en zijn stenograaf wordt regelmatig gevraagd nog eens langs te komen.

Waar

De volgende gebieden komen voor in dit archief: West-Friesland, Achterhoek, Betuwe, Drentse zand, Hoogeland, Old-ambt, Salland, Krimpenerwaard, Lopikerwaard, Meierij van 's-Hertogenbosch, Noord-Limburg.

Wanneer

Het jaar 1948 en vooral de jaren 1949 en 1950.

Werkwijze

De case-studies zijn een soort *verbatim* weergave van de gesprekken die worden gevoerd. De enquêteur voert het gesprek en hoeft zich niet bezig te houden met neerschrijven, omdat de stenograaf simultaan zijn werk doet. Dat maakt dat het gesprek doorgang kan vinden en veel vlotter verloopt. De 16 vragen die aan bod komen bij de gesprekken voor deze case-studies staan op pagina 6 genoemd.

Ook letterkundigen krijgen schriftelijk het verzoek op te geven in welk boek ze hebben geschreven over de zaken die voor dit onderzoek van belang zijn. Dat resulteert in een lange lijst met titels van boeken op pagina 7-9. Boerinnen en boerendochters krijgen een lijst met

vragen voorgelegd (pagina 9-10) en de vaak uitvoerige antwoorden kunt u ook in dit archief vinden (doos II, 1-22).

Uitgelicht

Een goede indruk van dit onderzoek en van de manier van werken kunt u bijvoorbeeld krijgen uit het verslag van het gesprek met een **landbouwer** en zijn vrouw op de boerderij Huninga op het Hoogeland van Groningen (4.26,1-15). Hij is naast landbouwer vooral bestuurder. Daarom laat hij een eerste arbeider al het werk regelen en uitvoeren wanneer hij zelf op pad is. Clevering weet goed onder woorden te brengen hoe de relatie is tussen boer en arbeider op landbouwbedrijven in Groningen en hoe de relatie tussen de arbeiders onderling is. In dit verslag kom je werkelijk alles te weten over dit bedrijf: hoe men elkaar aanspreekt, welke kleding men draagt, hoe laat men begint te werken, wanneer er pauzes zijn en waar die plaatsvinden, de inrichting van het huis en de huishoudelijke apparaten die aanwezig zijn. Ik ben vooral onder de indruk omdat elke zin heel veel informatie geeft. Dat geldt trouwens voor alle verslagen. De 15 bladen die dit verslag van het bezoek aan de familie Clevering telt, lijken wel een film van het bedrijf, zijn bewoners en het personeel. Een schat aan informatie in elk geval. Hier krijg je een goed beeld van hoe men leefde en ook raak je onder de indruk van de soberheid van deze manier van leven in die dagen in vergelijking met 70 jaar later. Geen vakanties, zeker niet voor het personeel, nauwelijks luxe-artikelen, een omgang met de leefomgeving waar we nu veel van kunnen opsteken.

Ook uit de wereld van de **landarbeiders** in dit gebied het Hoogeland komen boeiende verslagen. Een arbeider (4.30,1-14) heeft nu zijn vierde betrekking als tractorchauffeur. Zijn weergave van de verhoudingen tussen boer en arbeiders is boeiend, vooral ook omdat hij ook het verschil schetst tussen de verschillende boeren en het verschil van de tijd voor en na de laatste oorlog. In het gezin wordt veel gelezen, zoals kranten, bladen van de vakbeweging, (streek)romans en ook Troelstra's *Gedenkschriften*. Daarnaast beweegt hij zich op allerlei andere terreinen zoals de Volkshogeschool en zit in de gemeenteraad voor de PvdA. Ook gaat het gezin een dagje naar Schiermonnikoog, iets wat andere arbeiders niet doen.

Ik wil ook nog een voorbeeld noemen van een plattelandskarakteristiek, in dit geval die van de gemeente Warffum, ook in het Hoogeland gelegen. De burgemeester heeft er samen met het hoofd der school een opgesteld (doos XIa). Hieruit enkele zinnen: De bevolking is minder boers dan vroeger, ze aapt meer het stadsleven na. Oude gebruiken moeten wijken voor die van 'de wereld'. Mogelijk is dit hier sneller gegaan vanwege de aanwezigheid van de RHBS met haar lerarenstaf. Er is een buurt waar veel arbeiders wonen, maar haar karakter verschilt niet echt van de rest van de bewoners. Men vindt hier goede landbouwgrond en grote bedrijven waar hereboeren niet zeldzaam zijn, maar die doen zelf actief mee. Jonge boeren hebben vaak HBS en een landbouwschoolopleiding. Boerinnen bemoeien zich met het huis en het gezin, doen niet meer mee in het bedrijf.

Bij de middenstand is veel standsverschil en kringetjesvorming, 'twee cent en een halve stuiver kunnen niet samengaan'.

Opmerkelijkheden komen in alle geledingen van dit archief voor, maar die over sekteleidster Zwart Jannigje (6b1 en volgende interviews) zijn wel heel speciaal. Zaken over het **geloof** spelen nog een belangrijke rol. Ook dat komt in alle gesprekken naar voren. Zwart Jannigje is wel een 'zeer vreemde eend in de bijt' wat dit betreft. In doos IX treft u een flink aantal verslagen aan van gesprekken met predikanten van de Nederlands hervormde gemeentes uit bovengenoemde streken.

De inhoud van iedere doos wordt op pag. 5-6 kort opgesomd. Meer lezen? <https://research.rug.nl/en/publications/het-boerengezin-in-nederland-sociologische-grondslagen>

Roestige nietjes verwijderd en het er overheen geplakte cellotape. Ook alle gele omslagen weggedaan, een enkele bewaard en hierboven een voorbeeld. Omslagen hebben het watermerk *Borregaard Ledger nf*

*Rapport van het Sociologisch Instituut van "Kerk en Wereld"
Maliebaan 79 Utrecht*

doos no. I: uittreksels boeken

het betreft 56 uittreksels van boeken en tijdschriften op alfabet van auteur van P.A. Barentsen tot Jo Ypma, over periode circa 1910-1948

doos no. II: enquête mevrouw D.H.E.A.J. Stork-v.d. Kuyl uit Dwingeloo (Dr.); plattelandskarakteristiek, interviews West-Friesland, de enquête met 22 vragen en 5 plattelandskarakteristieken (van 5 dorpen) en 13 interviews

doos no. III: case-studies van boeren- en landarbeidersgezinnen in Nederland: Achterhoek, Betuwe, Drentse zand; **case-studies 1-23**, 1 uit Achterhoek, 17 uit de Betuwe en 5 uit het Drentse zand

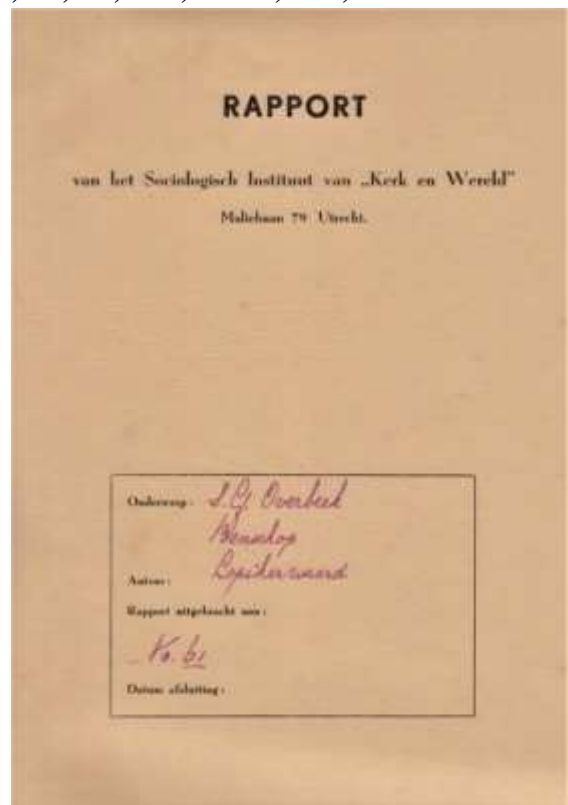
doos no. IV: case-studies van boeren- en landarbeidersgezinnen in Nederland: Drentse zand, Hoogeland, Krimpenerwaard; **case-studies 24-42**, 1 uit het Drentse zand, 7 uit het Hoogeland en 11 uit de Krimpernerwaard

doos no. V: case-studies van boeren- en landarbeidersgezinnen in Nederland: Krimpenerwaard, Lopikerwaard; **case-studies 43-63**, 13 uit de Krimpenerwaard (allen uit Stolwijk) en 8 uit de Lopikerwaard

doos no. VI: interviews over het boeren- en landarbeidersgezin in Nederland; **41 interviews** met mensen uit deze bovengenoemde streken (vooral met hoger opgeleiden)

doos no. VII: case-studies van boeren- en landarbeidersgezinnen in Nederland: Betuwe, Drentse zand, Krimpenerwaard, Lopikerwaard, Meierij van 's-Hertogenbosch, Noord-Limburg, Oldambt, Salland, West-Friesland; **case-studies 23a, 43, 64, 64a, 65-85, 85a, 86-94** uit alle genoemde gebieden

doos no. VIII: case-studies van boeren- en landarbeidersgezinnen in Nederland: West-Friesland, Drentse zand, interviews over het boeren- en landarbeidersgezin in Nederland, gezinssociologische monografieën; **case-studies 95-96, 96a, 97-104, 22** en 18 interviews (vooral hoger opgeleiden) en 6 gezinssociologische monografieën

Dan de dozen die ik toevoegde en die niet in de originele lijst voorkwamen:

doos no. IX: gesprekken en interviews met predikanten en andere zaken over kerk en geloof: rapport van het Sociologisch instituut van “kerk en wereld” enz.

doos no. X: plattelandskarakteristieken en andere zaken als sociografische schetsen

doos no. XI: los aangetroffen plattelandskarakteristieken op PLAATSNAAM a-z / op PROVINCIE / op romeins cijfer [per provincie in doos XI geplaatst]

doos no. XII: vooral krantenknipsels uit de jaren 1946-1959, meest uit de NRC, maar ook uit andere kranten

doos no. XIII: een handgeschreven onderwerpenkaartsysteem (fiches 17x24 cm, meest dubbelzijdig beschreven) op het boek *Honderd jaar plattelandleven in Groningen* uitgegeven door de Groninger maatschappij van landbouw in 1952

doos no. XIV: artikelen van Saal en enkele brieven/briefjes

doos no. XV: huwelijk en gezin: afscheidscollege & typoscript dissertatie

Hier een overzicht van de hoofdstukjes in zo'n rapport (case-studie 1-104): naam, plaats en datum gesprek.

- 1) algemeen. *Bij landbouwer het type bedrijf en aantallen arbeiders, de veestapel, eigendom, bouwjaar enz.;*
- 2) gezinsgrootte en -samenstelling. *Geboortedata, namen kinderen, herkomst;*
- 3) verticale sociale mobiliteit. *Wat deden de ouders, wat doen de kinderen, soms kort soms vrij lang verhaal;*
- 4) intellectuele vorming en beroepsvorming (door school), opleiding kinderen;
- 5) de productieve functie van het gezin, kleding, huishouding, bedrijf;
- 6) de consumptieve functie van het gezin en de interne verhoudingen, zowel in het gezin als in het bedrijf;
- 7) dagindeling;
- 8) de opvoedende functie van het gezin; lichamelijke vorming;
- 9) sexuele vorming;
- 10) godsdienstige vorming;
- 11) intellectuele vorming en beroepsvorming (in gezin);
- 12) politieke vorming;

- 13) esthetische vorming (levensstijl);
- 14) de ontspanningsfunctie van het gezin;
- 15) de functie van het gezin als sociale eenheid in de samenleving;
- 16) burendiensten of burenplichten.